

Az adómegtagadás és adóvégrehajtás Magyarországon 1860 és 1862 között*

I.

Az adófizetés megtagadása egyike azoknak a lehetőségeknek, amelyekkel az adót kivető hatósággal szembeni ellenállást kifejezésre lehet juttatni. Függetlenül attól, hogy milyen egyéni megfontolások indokolják ezt a lépést, hogy például csupán a magas adóterhek, vagy az egész politikai rendszer elutasítása szerepel a háttérben, az adómegtagadás minden esetben, amennyiben mindennaposá válik, annak a jele, hogy a kormány és a kormányzottak között nincs egyetértés, és hogy a tömegek részben vagy egészen elutasítják a rendszerrel való azonosulást lehetőségét.

Az ún. adókérdés, (vagyis azoknak az adóknak az ügye, amelyeket Magyarországon 1849–51 között, a neoabszolutizmus időszakában vezettek be, tehát magyar szempontból törvénytelennek minősültek) az 1860–61-es vitákon nem foglalt el jelentős szerepet. A magyar országgyűlésben ugyan ismételt panaszkodtak az adóvégrehajtások miatt, az előtérben mégis a nagy politikai témák álltak: az alkotmány helyreállítása, Horvátország és Erdély Magyarországgal történő uniójának kérdése, képviselők küldése a bécsi parlamentbe, a király megkoronázása stb. Ez tükröződik az irodalomban is. Az adók megtagadásával kapcsolatos mozgalomról, amely az októberi diploma közzétételét követően Magyarországon és kisebb mértékben Erdélyben, valamint Horvátország-Szlavóniában is általánossá vált, alig esik szó. Ez a megállapítás vonatkozik a német nyelvű irodalomra is.¹ A magyar irodalomban Szabad György foglalkozott részletesebben a témával az 1860–61-es évekről írott nagy művében.² Még ha az adókkal való szembeszegülés csak mellékes vagy kísérő jelenség volt is, mégsem lehet azt periférikus jelenségeként felfognunk. Az államot nagyon érzékenyen érintette és így korán kiprovokálta az állami erőszak alkalmazását: a „provizóriumot” 1861 novemberében vezették be, az országgyűlést 1861 augusztusában oszlatták fel, a kivételes adóbeszedést azonban különleges bizottságok és katonai adóvégrehajtók segítségével már 1861 áprilisában megkezdték, mintegy a mozgalom továbbfejlődésének meggátolásaként. Épp ezért érdemes megvizsgálni az adómegtagadási mozgalmat, valamint a kormány reakcióját, a jogi, pénzügyi, társadalmi és katonai vonatkozásokat. Az 1860–1862-es évek minisztertanácsi jegyzőkönyvei ehhez kitűnő forrást nyújtanak. Ezekben felül felhasználtam a bécsi Pénzügyi Levéltár aktáit is.³

*Bécsben, 1981. november 26-án, a magyar–osztrák történész vegyesbizottság ülésén elhangzott előadás.

¹ Legrészletesebben I. a Karl Ludwig Aegidi–Alfred Klauhold (Hg.)-féle iratpublikációt: *Ungarischer Verfassungstreit* (= melléklet a jelenkori történelem hivatalos irattára állami levéltári gyűjteményéhez, Hamburg 1862) 117–120, 193. Nem részletező, de jelentőségében fontos Harm-Hinrich Brandt adómegtagadással kapcsolatos írása: *Der österreichische Neoabsolutismus. Staatfinanzen und Politik 1848–1860* (= *Schriftenreihe der Historischen Kommission bei der Bayerischen Akademie der Wissenschaften*, 15 Göttingen 1978), 1. k. 534, 2. k. 966–992.

² *Szabad György: Forradalom és kiegyezés választóján (1860–1861)*, Bp. 1967, 104, 200, 229, 530.

³ A pénzügyminisztérium elnökségi iratai, 35.1-es iratok, és az adóbefizetési áttekintés (*Steuereinzahlungsübersichten*) VII. részleg (közvetlen adók), Pénzügyminisztérium.

A kezdődő adómehtagadási mozgalom első jeleit már 1860. október 20-a előtt érezni lehetett.⁴ Mégis, konkrétan az októberi diploma ismertté válásával novemberben, és különösen az új megyei bizottságok és hatóságok összeülése következményeként kezdett az adóellenállás általános, országos méretű mozgalommá válni. Míg össz-ausztriai átlagot tekintve 1861 április végéig az ez időszakig esedékes közvetlen adók több mint a felét befizették, Magyarországon ez csak egy kevéssel haladta meg a 10%-ot, illetve 1,8 millió forintot.⁵ Ez semmiképpen sem tekinthető spontán tömegmegmozdulásnak. Sokkal inkább arról van szó, hogy az új politikai hatóságok megyei szinten olyan tartalmú határozatokat és végzéseket hoztak, melyek szerint az 1849 óta bevezetett adók törvénytelennek minősülnek mindaddig, amíg az országgyűlés nem hagyja őket jóvá, épp ezért nem kell megfizetni őket, és hogy a hivatalnokoknak meg kell tagadniuk az adóbeszedésben való közreműködést. Sőt, azt is kimondták, hogy mindazok, akik az adót befizetik vagy beszedik, hazaárulóknak minősülnek. Ez egyrészt azt eredményezte, hogy a közigazgatási tisztviselők, akik döntő mértékben kellett hogy közreműködjenek az adókövetéseknél és adóbehajtásnál, mehtagadták a segítséget a pénzügyi tisztviselőktől és így az adók behajtását technikailag lehetetlenné tették, másrészt pedig ahhoz vezetett, hogy ha akadt is valaki, aki az adót befizette volna, nem tudta befizetni, vagy félelemből vagy pedig azért, mert nem létezett illetékes hatóság, amely azt tőle elfogadta volna.

Ezek a körülmények csak arra adnak magyarázatot, hogy miért esett vissza olyan hirtelen az adóbevételek, csak magát a mechanizmust világítják meg. Nem szabad azonban az adómehtagadási mozgalom politikai fontosságát csökkenteni, ahogy ezt az osztrák részről használt megbélyegző kifejezés „a hatóságok terrorizmusa” teszi. (Ti., hogy az adómehtagadási mozgalom csak a „hatóságok terrorizmusának” lett volna a következménye, nem pedig tényleges nemzeti ellenállásnak.) Olyan megyei bizottságok választása, amelyek az adómehtagadást elhatározták, és aztán ennek a határozatnak a maradéktalan betartása azt mutatják, mennyire nem értett egyet a lakosság az uralkodó politikai rendszerrel.

Az adómehtagadási mozgalom történetét négy szakaszra lehet osztani: 1. az októberi diplomától az 1861. január 16-i királyi reskriptumig, 2. a reskriptum meghíuúsulásától az 1861. április végén hozott ún. kivételes adóbeszedési eljárás kezdetéig, 3. kivételes adóbeszedés 1861 májusától 1862 februáráig, 4. a kivételes adóbeszedés feladásával kapcsolatos intézkedések. S végül a katonai végrehajtás messzemenő csökkentése 1862 február és áprilisa között.

II.

Az első szakaszban a pénzügyminisztérium arra törekedett, hogy a magyar udvari kancelláriát bírja intézkedésre. Az 1860. december 17-i miniszteri konferencián⁶ Plener pénzügyminiszter a pénzügyi szervek „roppant siralmas beszámolóját” és egy Pest megyei határozatot arra használt fel hogy indítványozza: a magyar udvari kancellária a főispánokat bízva meg annak kihirdetésével, hogy az adó- és illetéktörvények továbbra is érvényben vannak, és a pénzügyi hatóságok változatlan jogkörrel

⁴ Haus-, Hof- und Staatsarchiv (továbbiakban HHSTA), Miniszteri értekezleti jegyzőkönyv (továbbiakban MK.) 1860. 9. 6./II és Mk. 1860. 9. 7./II. A pénzügyminiszter 1861. január 14-i beszédére visszapillantva: „már 1860. 4. negyedében (1860 augusztus–október) jelentős visszamaradás mutatkozott az előző évekhez képest, amikor is a hatóságok adófizetésre történő felszólítása ellenállásba ütközött, ez először passzívan jelentkezett és abban nyilvánult meg, hogy az adókötelezettek, akik közül a parasztok majdnem teljesen és egészen eddig az időpontig hajlandók voltak a fizetésre, míg kevés kivétellel a nagybirtokosok, köztük a nemesség és magasabb egyházi méltóságok is folytonosan az adóellenállók közé tartoztak, a legtöbb esetben hagyták a különféle végrehajtási fokozatok megvalósítását, ez utóbbiak sikere azonban többnyire azáltal bénult meg, hogy az elárverezésre kijelölt tárgyak a már alkalmazott megfélemlítés következtében nem találtak gazdára. HHSTA., Kabinetsskanzlei, Kabinetszám (továbbiakban KZ) 179/1861.

⁵ Az adómehtagadás mértékére vonatkozó közelebbi adatokra I. a III. fejezetet.

⁶ HHSTA., MK. II 1860 12. 7./III.

működnek.⁷ Plener ezen az ülésen nem ért el közvetlen sikert, azonban 1861. január közepére annyira kiéleződött a helyzet, hogy a magyar konzervatívok a legkomolyabban azon fáradoztak, hogy az adóellenállást megtörjék. Tudták ui., hogy az adó- és illetékfizetés elmaradása nagyobb kárt okoz a kormány számára, mint ha a megyei bizottságokba demonstratíván beválasztják Kossuthot vagy valamely hívét.⁸ És a kár nemcsak közvetlenül az adójövedelmek elmaradása révén keletkezik, hanem indirekt is, a tőzsdére és az állam hitelképességére gyakorolt hatás következtében is. A magyar politikusok 1861. január elején még hihették, hogy a király két leirata révén, amelyeket a hercegprímáshoz és a helytartótanács elnökéhez intézett, el lehet érni a kívánt hatást. Szécsen gróf január 11-én a miniszteri konferencián kijelentette, hogy „a megyékben néhány napja olyannyira rosszabbodott a helyzet”, hogy a magyar udvari kancellária hatékony szabályozási rendszert fog előterjeszteni.⁹

Ezeket a hatékonyknak hitt intézkedéseket az 1861. január 15-i és 16-i miniszteri konferencián beszélték meg, és először is kibocsátottak egy királyi reskriptumot a megyékhez (1861. január 16.), ez után pedig egy sor kísérő írást. A reskriptum, ami nemcsak az adómegtagadást, hanem az ún. megyei mozgalmakat is érintette, többek között az alábbi parancsot tartalmazta: „Megparancsoljuk, hogy szigorú felelősség terhe mellett el kell kerülni minden olyan közvetlen vagy közvetett próbálkozást vagy határozatot, ami a közvetlen vagy közvetett adók beszedése ellen, vagy bármilyen új adókievetés ellen irányul, és minden ilyen határozatot vissza kell vonni.”¹⁰ A német miniszterek a szöveget túl enyhének találták. Plener pénzügyminiszter arra utalt, hogy túl kis követelmény az adófizetés akadályozásának tilalma. A megyei hatóságok és a bíróságok nyújtsanak pozitív segítséget a pénzügyi szervezetnek, hiszen ezek a közigazgatási hatóságok nélkül tehetetlenek. Ennek ellenére a magyar miniszterek által javasolt megfogalmazásban fogadták el a határozatot. Azt, hogy a magyar miniszterek milyen komolyan vették a megyei mozgalmak felszámolásának kérdését, a reskriptumhoz csatolt iratok nagy száma is mutatja: udvari dekrétum a magyar helyhatósághoz, császári a hercegprímáshoz, kísérő irat valamennyi főispánhoz, végül felhívás a primáshoz, az evangélikus szuperintendenshez, ill. a főrabbihoz, hogy a maguk részéről is figyelmeztessék a lakosságot. A leirat azonban nem bizonyult célravezetőnek. A megyék egyszerűen ad acta helyezték azzal az érveléssel, hogy maga az udvari kancellária is törvénytelen, mivel az 1848-as törvények felelős minisztériumokat hoztak létre.¹¹ A reskriptumhoz hasonlóan sikertelennek bizonyult az udvari kancellár 1861. február 14-én Pesten a főispánokkal folytatott megbeszélése.¹² Ez az eredménytelenség minden bizonnyal közrejátszott Vay báró udvari kancellár és Szécsen gróf miniszter helyzetének meggyöngyülésében.

Úgy látszott, az ókonzervatívok politikai lehetőségei az adókérdés megoldásában kimerültek. Már január 26-án Vay kancellár Plener pénzügyminiszterhez fordult, és az 1861. január 16-i reskriptum sikertelenségére számítva arra kérte, jelölje meg azokat az intézkedéseket, amelyek alkalmasnak tűnnek az adóbevételek befolyásának megkönnyítésére.¹³

⁷ Az Októberi Diploma csak azt határozta meg, hogy az új adók bevezetése és a meglévőök felemelése a parlament (Reichsrat) hozzájárulásával történhet. Ez azt jelentette, hogy a fennálló adók továbbra is érvényben maradtak.

⁸ HHSTA., MK. 1861. 16/III.

⁹ HHSTA., MK. 1861. 1. 11/III.

¹⁰ *Aegidi-Klauhold*: Ungarischer Verfassungstreit i. m. 51.

¹¹ Egyes megyék válaszlevelét közzétették *Aegidi-Klauhold* i. m. XXII, XXIV, és XXV, 57–70. Ebben igen világosan kifejeződésre jutnak az ellentétes álláspontok. Míg a kormány, beleértve a magyar minisztereket, azon a véleményen volt, hogy a törvényes változtatás, illetve a kérdés az országgyűlés által történő rendezéséig a fennálló adókat továbbra is fizetni kell, a megyék azt az álláspontot képviselték, hogy a fennálló adók, éppen mert azokat egyetlen magyar országgyűlés sem hagyta jóvá, törvénytelenek és ezért kifizetésükre ne kerüljön sor. Ugyanez a logika figyelhető meg a többi vitapontokkal szembeni ellenvetésnél (1848-as törvények, Októberi Diploma). Mint ismeretes, 1861-ben nem találtak politikai kiutat.

¹² *Aegidi-Klauhold* i. m. 60. *Walter Rogge*: Österreich von Világos bis zur Gegenwart, Bd. 2, Wien 1872, 99.

¹³ Vay írása nem található meg a Pénzügyminisztérium iratai között, azonban Plener válaszából és későbbi iratokból egyértelműen kikövetkeztethető.

Ezzel elérkeztünk a második szakaszhoz, amelyben a pénzügyminisztérium maga vette kezébe az ügyet. Plener válaszában három javaslatot tett: 1. Az udvari kancellár személyesen intse a papságot és a nagyobb földbirtokosokat arra, hogy fizessék be adóikat és ezzel mutassanak példát. Ezzel az intézkedéssel Vay azonnal egyetértett, azonban ez éppannyira eredménytelennek bizonyult, mint a korábbiak. 2. Küldjenek királyi biztosokat, ha szükséges katonai segítséggel, az adók behajtására. Ezt Vay elutasította, mivel a biztosok küldése alkotmányellenes, ezért a községek elutasítanák a biztosokat. Amellett nem is akadnának olyan személyek, akik e feladatra vállalkoznának. 3. A 2. pont alternatívájaként Plener azt javasolta, hogy pénzügyi hivatalnokokat küldjenek ki – ha szükséges karhatalmi segítséggel – az adóbeszedés céljából a községekbe. Plener terve az volt, hogy a közvetlenül alája tartozó pénzügyi hatóságok az adóbeszedés területének azokat a feladatait is vegyék át, amelyek egyébként a közigazgatási hatóságok alá tartoznának. Ezen felül ők rendelkeztek volna, a végrehajtás keretében, az ún. katonai végrehajtás ügyében is. (Erre a későbbiekben visszatérek.) Ezzel a harmadik ponttal Vay egyetértett és így zöld utat kapott az a lehetőség, hogy a pénzügyminisztérium, ill. a pénzügyi hatóságok átvehessék a teljes adóbehajtás feletti rendelkezést saját hatáskörben.

Plener megbízta a magyar pénzügyi igazgatóság elnökségét, hogy dolgozza ki a vonatkozó javaslatokat. Már 1861. február 18-án, tíz nappal Vay válasza után és a Mailáth tárnokmesterrel folytatott megbeszéléseket követően a tervezet készen volt: „A közvetlen és a közvetett adók beszedésére és elszállítására vonatkozó kivételes eljárás szabályai.”¹⁴ Előírányozták, hogy a pénzügyi hatóságok által létesített speciális bizottságok végigutazzák az országot, és községenként beszedik az elmaradt és az éppen esedékes adót. Amennyiben nem járnak sikerrel, a pénzügyi kerületi igazgatóság elrendeli a katonai végrehajtást, vagyis a karhatalom bevezetését. A katonaság addig marad a községben, amíg az adó kétharmad részét nem sikerül behajtani. A kivételes eljárás szabályait a helytartóság tette közzé, ami kétséget kizáróan azt a törekvést bizonyítja, hogy a közigazgatási hatóságokat, amíg lehet, vonják be a felelősségbe. A bizottságok, amelyek bizonyos értelemben mozgó adóhivatalok voltak és a közigazgatási hatóságok kiesését voltak hivatva pótolni, két pénzügyi tisztviselőből álltak, akikhez „kasszaőrzés céljából legalább nyolc zsandárból álló osztagot, vagy ha ez nem volt elég, reguláris katonaságot kellett biztosítani”. Erősen gyanítható, hogy az őrség nemcsak a kassza őrzése céljából vett részt a behajtásban, hanem azért is, hogy lehetővé tegye a hivatalnokok energikus fellépését. Ez a kísérő osztag azonban mégsem téveszthető össze a katonai végrehajtó osztaggal. Ugyanis a bizottság egy községben mindössze három napon át tartózkodhatott. Amennyiben ez idő alatt nem ért el eredményt, akkor került sor a katonai végrehajtásra, illetve a katonai megszállásra. A katonai végrehajtásról, mint a kivételes eljárás második pontjáról itt részletesebben szólnom kell. Ez egy olyan, ma már feledésbe merült jogintézmény volt, melynek ismerete nélkülözhetetlen ahhoz, hogy helyesen ítéljük meg a katonai végrehajtás különleges formáját Magyarországon 1861–62-ben.¹⁶

Az adóvégrehajtás, vagyis az adóhátralékok erőszakos beszedése abban az időben éppúgy, mint ma, különböző lépcsőket, illetve fokokat ismert, mégpedig alapvetően a figyelmeztetést, a zálogbavételt és az elárverezést. Az első fokozat esetében a cél az volt, hogy az adóhátralékost erkölcsi és

¹⁴ Plener Vayhoz intézett írása, 1861. 2. 5., Finanzarchiv (továbbiakban FA), Finanzministerium (továbbiakban FM) 466/1861; Vay válasza, 1861. 2., 8. FA., FM. 709/1861.

¹⁵ FA., FM., 879/1861.

¹⁶ A katonai segítség fogalmához általánosságban, vagyis a civil hatóságoknak a hadsereg által történő támogatásának valamennyi formáját tekintve l. *Richard Georg Plaschka, Horst Haselsteiner, Arnold Suppan*: Innere Front. Militärassistentz, Widerstand und Umsturz in der Donaumonarchie 1918. (Az Österreichisches Ost- und Südosteuropa-Institut kiadványai, 7, 9.) Wien 1974. Bd. 1., 21. A katonai adóvégrehajtással kapcsolatban l.: *Michael Hahn*: Die direkten Steuern in Österreich. Vollständiges alphabetisches Nachschlagebuch der neuesten und noch in Anwendung stehenden älteren Steuergesetze. Wien 1852, 22, 90, 180, 360, 408; *Victor Röhl*: Österreichische Steuergesetze. Vollständige Sammlung aller auf directe Steuern Bezug habenden Gesetze, Verordnungen und Judicate. Wien 1882, Bd. 2. 874, 880, 918, 984.; *Gustav Freiburger*, Handbuch der österreichischen directen Steuern in systematischer Darstellung. Wien 1899, 572.; l. még *Ernst Mischler–Josef Ulbrich*: Österreichisches Handbuch des gesammten österreichischen öffentlichen Rechtes. Wien 1895–1897, Bd. 3. 1151.

pszichológiai eszközökkel fizetésre kényszerítsék. A katonaság részvétele az adóbehajtás folyamatában az osztrák jog szerint korántsem volt az utolsó fokozat, mint végső eszköz, ahogy esetleg gondolnánk, hanem a kezdetnél, már az első foknál alkalmazták. Ez, a figyelmeztetés, vagy ha úgy tetszik, végrehajtó figyelmeztetés abból állt, hogy az esedékesség után 14 nappal az adós figyelmeztető cédulát kapott az adóhatóságtól. Ezt általában egy civil adószedő adta át, de Ausztriában egy katona vagy egy katonai osztag egyidejű beszállásolásával is megtörténhetett az átadás. Az adóhátralékos köteles volt a katonáknak szállást és ellátást biztosítani a bekvártélyozási előírások szerint, ezen felül naponta előbb 6, majd 3 krajcárt fizetni.¹⁷ A beszállásolandó végrehajtó csapat száma az adóhátralék nagyságától függött. A beszállásolás tartama nem haladhatta meg a 14 napot. Ha a késelemben levő adófizető eddig az időpontig nem egyenlített ki tartozását, úgy a végrehajtás következő fokozatát, az elzalogosítást érvényesítették.¹⁸ A beszállásolt osztag feladata kimerült a figyelmeztető cédula átadásában és a jelenlétben, tilos azonban nekik az adót átvenni vagy önkényesen zálogba venni az adós vagyontárgyait. A katonaság részvételének célja tehát a pszichológiai kényszer érvényesítése volt. A beszállásolás persze terhes volt az adóhátralékos számára, költségeket és normális körülmények között is presztízsvesztést jelentett. Akkor lépett életbe, ha „a hátralékos adóösszeg mértéke, a hátralékosok száma vagy más különös ok” ezt célszerűvé tette.¹⁹ A katonai adóvégrehajtás tehát a figyelmeztetés megerősített formája volt, de egyáltalán nem valami szokatlan dolog, Ausztriában a végrehajtási eljárás törvényes eszközeinek számított.²⁰ Nem korlátozható a neo-abszolútizmus idejére sem, hiszen úgy előtte,²¹ mint utána, a Monarchia egész fennállása alatt érvényben volt, mégha később nem is alkalmazták gyakran.²² Magyarországon az adófizetésre vonatkozó figyelmeztetés ezen formája soha nem számított legális eszköznek, és csak a neo-abszolútizmus idején alkalmazták.

A pesti Pénzügyi Igazgatóság által javasolt kivételes eljárás tehát először is abban állt, hogy az adót a pénzügyi szervek szedték be különleges bizottságaik segítségével, másodsor pedig a katonai végrehajtás igénybevételének időtartamában és terjedelmében (a beszállásolás 14 nap helyett korlátlan ideig tarthatott). Plener megszerezte a kivételes eljárásról a Hagyományminisztérium és a magyar Udvari Kancellária hozzájárulását. Ez utóbbi olyan formában történt, hogy Vay utasította a magyar helytartóhatóságot arra, hogy hirdesse ki a kivételes eljárás szabályait és március 13-án Plener elrendelte a kivételes adóbehajtás véghezvitelét.²³ Végül még egy akadályt kellett legyőzni. Mailáth tárnokmester ugyan a kivételes eljárásról hozzájárulását adta, a helytartóság mégis habozott azt közzétenni. Különösen az országgyűlés április 6-i megnyitása miatt tartott attól, hogy a kivételes adóbehajtás sikere az általa kiadott felhívás révén nem lesz biztosítható.²⁴

Plener az ügyet azonnal a minisztertanács elé terjesztette döntés céljából.²⁵ Ezzel nemcsak pénzügyi érdekeit igyekezett képviselni, hanem – és ez szerintem fontos és érdekes – egyben politikai lépést is tett. Két intézkedés megtételét javasolta, elsőként a kivételes adóbehajtás intézményének alkalmazá-

¹⁷ L. 101/1853, 110/1853, és 117/1853 sz. birodalmi törvénytárakat; MK. 1853. 4. 26. megtalálható az osztrák minisztertanács 1848–1867 közötti jegyzőkönyvei között (továbbiakban ÖMR). III. Abt., Buol-Schauenstein minisztérium, Bd. 2, feldolgozta Waltraud Heindl, Wien 1979, Nr. 116.

¹⁸ *Laut Hahn*: Die direkten Steuern, 182. 500 Ft-ig terjedő összeg esetén 1 fő, minden további 500 Ft esetén további 1–1 fő, egyébként a beszállásolandó csapat száma a körzetparancsnokságtól függött.

¹⁹ *Freiberger* i. m. 578.

²⁰ *Hahn* i. m. 13, második végrehajtási fokozatnak jelöli.

²¹ A régebbi ezzel kapcsolatos határozatokat és dekrétumokat a 16. pont alatt megjelölt irodalomból merítettem.

²² 1890-ben még az osztrák részen katonai végrehajtásra 172 embert, és pedig emberenként átlagosan 54 napot vettek igénybe, tehát összesen 9288 beszállásolási napot alkalmaztak, *Mischler-Ulbrich* i. m. 1158, „VI. statisztika” cím alatt.

²³ FA., FM., 1130/1861.

²⁴ Pénzügyi Igazgatóság közlése Plenerhez, 1861. 3. 21, FA., FM., 1409/1861.

²⁵ Minisztertanács (továbbiakban MR) II, 1861. 3. 23/III, ÖMR., Abt. V. Die Ministerien Erzherzog Rainer und Mensdorff, Bd. 1, Horst Brettner-Messler feldolgozásában, Wien, 1977 Nr. 37.

sát, az előkészített formában. Vay kancellár ebben a pontban azonnal Plener mellé állt – méghozzá a magyar helytartósággal szemben: „Nem nézhetjük tovább tétlenül az adók szabotálását és az adókérdésnek az országgyűlés elé kerülését. Ennek hátrányai túl nagyok lennének.” Megígérte, hogy rábírja a helytartóságot a közzétételre. A többi miniszternek természetesen nem volt ellenvetése. A második Plener által javasolt intézkedés politikai jellegű volt: bírják rá az áprilisban összeülő országgyűlést, hogy szólítsa fel a megyéket a már kivetett adók befizetésére. Provizorikus intézkedésről volna szó – tette hozzá Plener –, amellyel el kell kerülni azt a látszatot, mintha elismernénk az országgyűlési adómegajánlási jogot. A minisztertanácsban azonban továbbra is kétségek merülnek fel. Úgy vélték, hogy egy ilyen lépés a „Jegnagyobb óvatosságot” igényelné, és Vay indítványára elhalasztották a döntést, más szavakkal, nem volt bátorságuk mégcsak megkísérelni sem ezt a lépést.

Így a „kivételes adóbehajtás” továbbra is függőben maradt. Még négy hétre volt ahhoz szükség, hogy Plener április 22-én megkaphassa a végleges jóváhagyást az akció megkezdésére. Problémák voltak még a helytartóság által történő kihirdetéssel, de elsősorban időre volt szükség, hogy az adminisztratív előkészítés megtörténhessen.²⁶ Április 28-án Torontál megyében megkezdték a kivételes adóbehajtást katonai segédlet mellett.²⁷

III.

Így eljutottunk a harmadik szakaszhoz. A kivételes adóbehajtás intézménye életben volt 1861. április 28-tól 1862 februárijáig, és 1862 áprilisáig csökkentett mértékben még továbbélt. Bizonyos könnyítéseket engedélyeztek az új magyar udvari kancellár, Forgách kezdeményezésére az augusztusi–szeptemberi aratások idején.²⁸ Természetesen nem valamennyi községet szálltak meg egyidejűleg, hanem a különleges bizottságok és az őket követő katonai végrehajtó alakulatok községről községbe vándoroltak. A magyarországi pénzügyi hatóságok beszámolóí,²⁹ a számos tiltakozó irat és panaszlevél, amelyeket a megyék küldtek a magyar országgyűléshez,³⁰ valamint a magyar helytartóság aktái révén³¹ képet nyerhetünk ennek az „adóbehajtási hadjáratnak” a részleteiről. Részletesen lehetne ismertetni néhány ezzel összefüggő kérdést, mint pl. azt a jelenséget, hogy a megyék az adókat saját szükségleteik kielégítésére gyűjtötték be, vagy a kormánynak azt a határozatát, miszerint ezek a megyék nem kaphattak előleget tisztviselőik fizetésére és egyéb költségeikhez stb. A dohánymonopólium fenntartásának kérdése is (mint az indirekt adók közül a legjövedelmezőbb) akuttá vált. Mindez túl messzire vezetne. Itt, a kronológiai bemutatástól eltérően, csak néhány alapvető aspektust szeretnék kiemelni és röviden ismertetni, mégpedig a folyamat pénzügyi, társadalomtörténeti és katonai aspektusait.

Először a *pénzügyi aspektusra* térnék ki. Fiskális szempontból nézve a kivételes eljárás átütő sikernek bizonyult. Ezt a közvetlen adók példáján keresztül próbálom bizonyítani. Bár az eljárás a közvetett adókat is érintette – Plener 1861. március 23-án a minisztertanácsban bejelentette, hogy az adóhátralékok a közvetlen adóknál 90%-ot, a közvetetteknek pedig 75%-ot tettek ki – itt azonban csak a közvetlen adókkal foglalkozom. A bécsi Pénzügyi Levéltárban jórészt megtalálhatóak az adóbefizetések teljesítésével kapcsolatos akták.³² Az adók befizetésére negyedévenkénti ütemezésben került

²⁶ FA., FM., 1611/1861, 1834/1861, 1837/1861.

²⁷ *Aegidi-Klauhold*, 118.

²⁸ 1861 8. 6. – 1861. 9. 15-ig, I. MR. 1861. 8., 2. és 3., ÖMR., Abt. V, Die Ministerien Erzherzog Rainer und Mensdorff, Bd. 2, Stefan Malfer feldolgozásában, Wien, 1981, 102.

²⁹ FA., FM., Elnökségi iratok, 35. I^o leginkább egyedi esetekkel kapcsolatban a VII. fejezet (közvetlen adók) iratai, Adóvégrehajtás 1860/61, Adóhátralékok Magyarországon 1860/61-ben, Adóelengedés Magyarországon 1861-ben.

³⁰ A magyar parlament, Pest 1863, Bd. 1, S. 112, 142, 182, 222, 271, 316, és 414. o., Bd. 2. 30, 175, 229, 303 és 359.

³¹ Különösen *Szabad György*: Forradalom és kiegyezés választűján c. művéből származik.

³² FA., FM., VII. fejezet (közvetlenadók)

1. táblázat

Közvetlen adók^a hátralékaik az egyes negyedévek végén az esedékes tartozás százalékában kifejezve, 1857–1863 közötti^b

Negyedév	Magyarország				Vajdaság és a Temesi Bánság				Erdély				Horvátország, Szlavónia				Morvaország				Alsó-Ausztria				Venetia				Osztrák Császárság							
	1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3	4				
1857	63	46	35	20									52	35	28	16	14	8	5	1,5																
1858	60	43	33	18		51				48			54	45	36	18	13	7	5	1		9				18										26
1859	60	43	38	19		53				50			64	52	42	26	14	7	7	1		10				18										27
1860	61	44	39	26	67	61	58	26	61	46	40	31	69	64	59	43	15	7	6	1				5				9								14
1861	88	89	76	39	78	78	66	36	71	64	67	47	77	79	62	41	14	7	5	1,2	44	19	18	9	24	17	18	9	57	45	36	19				
1862	43	32	28	16	55	48	46	25	49	42	36	25	57	47	45	30	14	7	5	1,1	43	19	17	7	35	20	14	9	41	26	22	12				
1863	56	40	37	26	73	60	56	50	62	51	46	32	67	56	54	37	20	7	5	1,3	56	24	14	7	39	19	14	10	48	30	24	16				

^aföldadó, épületadó, keresetadó, foglalkozási adó, jövedelemadó, öröklési adó

^bforrás: FA., FM., VII. Abt. (Közvetlen adók) „Adóbefizetési áttekintés” c. iratok, közelebből „Magyarország 1857–1862” (Magyarország, Vajdaság és Erdély), „Horvátország 1857–1866” (Horvátország–Szlavónia), „Morvaország–Szilézia” (Morvaország), „in genere 1819–1860” és „in genere 1861–1864” (Ausztria, Venetia Osztrák Császárság).

sor; a közigazgatási év itt november 1-től október 31-ig tartott. A minket érdeklő időszakból fennmaradtak a Magyarországra vonatkozó negyedéves kimutatások, sőt, részben a havonkénti kimutatások is. Így az 1861-es év eseményei viszonylag pontosan nyomon követhetőek, bár a kinyomatott statisztikai táblázatok csak az éves eredményt tükrözik.

A közvetlen adók befizetésének trendje jellegzetes görbét ad. Az első negyedév végén, vagyis január végén, állandóan magas hátralékok képződnek, amelyek az egyes országokat tekintve összességükben nagyon különbözőek, de viszonylag állandó nagyságúak és össz-ausztriai átlagot tekintve kb. 50%-ra tehetőek. Ez azt jelenti, hogy a korábbi évekből fennmaradt adóhátralékok és az újonnan esedékes tartozás összegének kb. a felét fizetik be. Ez a százaléknagyság az adóév folyamán csökken. Az aratást követően (ez összeesik az utolsó – augusztus, szeptember, októberi – negyedéssel) kerül rendszeresen sor a legmagasabb befizetésekre. Az adóév végén az egész ausztriai átlagot tekintve 10–15%-os adótartozás áll fenn, amit hátralék formájában a következő év első negyedévére írnak át. Az alábbi táblázat a közvetlen adók adóhátralékainak százalékos arányát mutatja az egyes negyedévek végén Magyarországra és melléktartományaira vonatkozóan, valamint összehasonlítás végett Morvorszagra, Alsó-Ausztriára, Velencére vonatkozóan és az Osztrák Császárság egészét illetően – amennyire az adatokat a meglévő iratok alapján rekonstruálni lehetett. (I. 1. táblázat)

Mint az adatokból kitűnik, 1861 előtt nagyjából állandósult számok voltak jellemzőek Magyarországra. 1860 negyedik negyedévében, vagyis 1860. október végéig, a hátralék kis mértékben megnövekedett, 1861-ben magasba szökik, majd lassan, 1862 végén és 1863-ban helyrebillen. Ha az előző évvel hasonlítjuk össze a számadatokat, azt láthatjuk, hogy 1861. első negyedévében a hátralékok január végén 27%-kal magasabbak, mint 1860. első negyedévének végén. A második negyedévben, április végén, közvetlenül a kivételes beszédési eljárás bevezetése előtt, 45%-kal magasabb, mint 1860-ban; a harmadik negyedévben csak 37%-kal, és a negyedik negyedévben mindössze 13%-kal magasabbak az 1860. évihez képest. 1862 első negyedévében már 18%-kal alacsonyabb a hátralék az 1860-as évi összehasonlítási összegnél.

A további táblázatok az adómehtagadási mozgalom mértékét, és a kivételes eljárás eredményét (katonai végrehajtással) abszolút számok alapján forintban fejezik ki. A 2. táblázat három oszlopa az 1860-as hagyományos év jellemző tendenciáit fejezi ki. A befizetések (B) az első három negyedévben nagyjából azonosak és a negyedik negyedévben jelentősen magasabbak (aratásból származó jövedelmek). A hátralékok (H) abszolút összege viszonylag állandó, (az első negyedévben kicsit magasabb, a negyedikben kissé csökken). Mivel viszont minden negyedévkor az adó újabb része válik esedékessé, a hátralékok relatív állandó összege az adósság mindig kisebb százalékát képezi (3. oszlop). Az 1861-es adóévben az abszolút és a százalékos arányok egészen más értékeket mutatnak. A befizetések drasztikusan csökkennek a második negyedév (április vége) végén bekövetkező mélypontra, a harmadik negyedévben viszont, tehát 1861 májusától, ismét erősen növekednek és 1861. negyedik negyedévében és 1862. első negyedévében szokatlanul magas értéket érnek el. A hátralékok úgy összegeződnek, mint százalékosan erőteljesen növekednek. 1862 második negyedévtől kezdve megközelítőleg ismét a normális értéket érik el.

Világosabb képet kaphatunk az adómehtagadás és a kivételes beszédési eljárás pénzügyi következményeiről, ha nem a negyedévenkénti adókimutatásokat, hanem a havi adóbefizetésekről készített kimutatásokat vesszük alapul, különösen ha azokat az adatokat az előző év azonos hónapjának adataival vetjük össze. Példaként említem a földadót, ami a közvetlen adók csaknem kétharmadát, illetve az összes adók egynegyedét tette ki. Ezekből a kimutatásokból kitűnik, hogy már 1860 novemberében mindössze az előző évi adóösszeg 60%-a került befizetésre. A bevételek hónapról hónapra csökkentek, míg 1861 áprilisában a befizetett 49 000 forint az előző évi 900 000 Ft-nyi adónak mindössze 5,4%-át tette ki. A kivételes eljárás bevezetésével már májusban emelkedtek a bevételek. Egyedül május hónapban többet fizettek be, mint 1861 első négy hónapjában és már júniusban elérték az előző évi értéket.

Összefoglalva tehát megállapítható, hogy az adómehtagadási mozgalom egyrésztől ténylegesen olyan mértékűt öltött, ami a pénzügyminisztert cselekvésre készítette, másrésztől pedig, hogy a mobil adóbizottságok és a katonai végrehajtás alkalmazása pénzügyi szempontból alkalmas és sikeres eszköznek bizonyult. Magyar szemszögből az ügyet persze másként ítélték meg: a törvénytelen adókat törvénytelen eszközökkel hajtották be. Deák az 1861-es (július 6.) első országgyűlési beszédében a következőket mondja: „Világos törvényeinkkel ellentétben az adókat az országgyűlés megkerülésé-

2. táblázat

Közvetlen adók befizetései (B) és hátralékai (H) a magyar közigazgatási kerületekben
millió forintban, 1860–1862^a

Negyedév	Buda és Nagyvárad ^b			Pozsony			Sopron			Kassa		
	B	H	H az össz. tart. %-ban	B	H	H az össz. tart. %-ban	B	H	H az össz. tart. %-ban	B	H	H az össz. tart. %-ban
1860 1	1,7	3,3	66	0,8	0,7	47	1,0	0,6	40	0,4	1,4	78
1860 2	2,1	3,6	49	0,8	0,8	33	1,1	0,7	26	0,4	1,3	62
1860 3	1,8	4,2	43	0,6	1,1	32,8	0,9	0,9	23,6	0,3	1,4	53
1860 4	2,7	3,8	32	1,38	0,7	17	1,4	0,69	13	0,6	1,2	38,5
1861 1	0,4	5,8	93	0,25	1,49	85,6	0,5	1,3	71,8	0,1	1,5	92,4
1861 2	0,19	8,1	92,6	0,12	2,3	86,3	0,1	2,4	79,3	0,07	1,9	91
1861 3	1,4	9,1	81,3	0,47	2,8	76,8	0,98	2,7	62,8	0,5	2,0	74
1861 4	5,39	6,2	45,7	2,1	1,7	36,7	2,88	1,1	20,6	1,0	1,4	46
1862 1	5,1	4,1	45	1,6	1,0	40	1,7	0,7	30	0,8	1,1	58
1862 2	2,8	3,8	32	0,9	1,1	31	1,1	0,8	23,3	0,5	1,09	44
1862 3	2,3	3,9	27,9	0,7	1,39	29,9	0,9	1,1	23	0,49	1,1	37
1862 4	3,6	2,9	17,3	1,7	0,6	12	1,6	0,6	11,3	0,69	0,8	25

^aforrás: FA., FM., VII. Abt. (közvetlen adók), „Adóbefizetési áttekintések Magyarország 1857–1862”

^b1861. második negyedévtől közös kimutatás készült a nagyváradai közigazgatási körzetről és Budáról. Az összehasonlíthatóság kedvéért az ezt megelőző negyedévek adatainál is összetettük a két körzet adatait

vel abszolút hatalmi eszközök révén vetették ki, bevezették a mi törvényeink szerint ismeretlen és a nemzet által soha el nem fogadott indirekt adókat, és . . . az adókat az abszolút hatalom idegen eszközei révén folyamatosan, még most is követelik, így az abszolút rendszer beígért felszámolásába vetett bizalmunk teljesen elszáll, . . . az új idők keserű iróniájaként az alkotmányellenes abszolút hatalom egy olyan rendeletet adott ki, amely szerint a törvényellenes adókat fegyveres erőszak alkalmazásával is be lehet hajtani.”³³

Ennyit a pénzügyi aspektusról. Vizsgálunk kell a továbbiakban a *társadalomtörténeti* szempontot. Vajon az adómegettagadási mozgalom csak politikai motivációjú volt-e, vagy szociális jelentőség-gel is bírt, azaz túl magas vagy jogtalan adómegetterhelés váltotta-e ki? Itt külön kell kezelni az adófizetők szubjektív ítéletét és néhány objektív tényezőt. Szubjektív szempontból az adómegetterhelés az 1849–1851-ben befizetett adók révén jelentősen megnőtt. Különösen a fogyasztási adó, a bélyegilleték és a dohánymonopólium volt az, amit minden egyén megérezett, és amit mint a neoabszolút hatalom következményét gyűlölt. Ilyen szempontból nézve az 1861-es év mozgalma, Vay kancellár szavaival kísérlet volt egy olyan tehertől való megszabadulásra, ami „a legelemibb házi szükségletek

³³ Aegidi–Klauhold, 113.

kielégítését veszélyeztető formában és módon a magyar nép életében addig ismeretlen volt, és ezért inkább írható az egyén természetes, a tehertől való szabadulási kísérleteinek számlájára, mint egy politikai agitáció számlájára”.³⁴

Ezzel szemben objektív szempontból tudnunk kell, hogy a magyar forradalom is alapvető adóreformot tervezett,³⁵ a neo-abszolutizmus adói által okozott terhelés össz-ausztriai átlagot tekintve még mindig átlag alattinak számított,³⁶ és végül, hogy az új adókat és illetékeket a kiegyezés után is fenntartották.³⁷ Mindent összevetve tehát nemigen beszélhetünk egy túlzottan magas adóterhelésről. Az adómehtagadási mozgalom kiváltója tehát elsősorban politikai ok volt, amit a rendszer elutasításának kifejezéseként kell felfognunk. E mellett szólnak azok a beszámolók is, amelyekben arról van szó, hogy a parasztság és az egyszerű nép kész volt fizetni, míg a nemesség és az értelmiség az adók megfizetését megtagadta és az alsóbb rétegek csak a rossz példát követték.

IV.

Végezetül foglalkoznunk kell a *katonai* aspektussal, ami egyúttal lehetőséget nyújt kronológiai áttekintésre. Az általam használt iratokban kevés adatot közöltek a bevetésre került csapatok számáról. Egy pesti újságfeljegyzés alapján „6, 10, 15, ill. 20 főt szállásoltak be egy házba”.³⁸ Az egyik megyei pénzügyi igazgatóság beszámolója szerint földbirtokos esetében a beszállásolásnál 5–30 főről kellett gondoskodni ahhoz, hogy a cél elérhető legyen.³⁹ Nagy-Becskereken a beszállásoláshoz hat századot kellett igénybe venni ahhoz, hogy a városi tanács elvállalja az adóbegyűjtést.⁴⁰ Plener így számolt be a minisztertanácsban: „Egyes esetekben egyáltalán nem került sor a végrehajtási csapatok bevetésére. A katonaság pusztja megjelenése a helyiségben előidézte az adófizetést.”⁴¹

Tény, hogy az adóbeszedési hadjárat a legnagyobb elkeseredést, és különböző incidenseket okozott. Egyrészt kiváltott bizonyos erőszakos cselekményeket. Mégha a katonai végrehajtás – mint ismertettük – csak adminisztratív cselekmény volt is, amin az 1861-es magyarországi különleges eljárás előírásai nem is változtattak, tehát semmiképpen sem jelentette a pénznek a katonaság által történő beszedését, tervszerűen és nagyon is kiterjesztett mértékben történt alkalmazása egy politikailag feszült légkörben incidensekhez kellett hogy vezessen. Másrészt – és a korábbival gyökeres ellentétben – az is előfordult, hogy a beszállásolt katonákat körülrajongták, a szükségesnél jóval magasabb szintű ellátásban részesítették és nemzeti érzésükre appellálva – sok esetben a katonák maguk is a haza fiai voltak – megpróbálták őket az intézkedés törvénytelenységéről meggyőzni.⁴² Az incidensek mindkét fajtája oda vezetett, hogy a katonai végrehajtás foganatosítását a katonák megtagadták. Ahogy mondták „demoralizálva lettek”.

Nem meglepő ezért, hogy a kivételes adóbeszedés befejezésére először katonai oldalról tettek javaslatot. Degenfeld hadügyminiszter már 1861. augusztus 11-én kijelentette a minisztertanácsban, hogy Magyarországon a katonaság alkalmazása az adóvégrehajtásban teljesen összeegyeztethetetlen a katonai fegyelem és a katonai szellem fenntartásával s ezért tiltakozott – a véleménye szerint – a hadseregre káros rendszer folytatása ellen. Plener pénzügyminiszter ezzel szemben felhozta az eljárás

³⁴ A magyar kancellár beszámolója, 1861, I. 10., HHSTA., Kabinetskaulei KZ. 120/1861.

³⁵ *Bárany György*: Ungarns Verwaltung 1848–1918. In: Adam Wandruszka–Peter Urbanitsch: Die Habsburgermonarchie 1848–1918 Bd. 2, Verwaltung und Rechtswesen, Wien 1975, 332.

³⁶ Átlagosan az Osztrák Császárság egész területén 8, 5 Ft, Magyarországon 6 Ft fejenként, I. adóügyi statisztika táblázat az osztrák császári államban különös tekintettel a közvetlen adókra és a földadókataszterekre, Pénzügyminisztérium, Bécs 1858, 200 o.; *Brandt*: Der österreichische Neo-absolutismus, Bd. 2, 1080. 43. táblázat.

³⁷ *Desider Márkus*: Ungarisches Verwaltungsrechts. Tübingen 1912. 151, 173.

³⁸ FA., FM., 2359/1861, A Pester Lloyd esti lapja, 1861. 5. 21.

³⁹ FA., FM., 2424/1861.

⁴⁰ Uj.

⁴¹ MR. 1861. 8. 11/IV, ÖMR., V., Bd. 2., 106.

⁴² Pl. FA., FM., 2424/1861: „Zelinsky gróf a beszállásolt csapatnak naponta négyszeri étkezést biztosított, pálinkával, szalonnával, borral és sörrel, vasárnapként pezsgővel, és naponta pénz és cigarettát biztosított a csapatnak.”

3. táblázat

Földadó befizetések Magyarországon 1860–1861-ben, az előző év azonos hónapjával összehasonlítva, 1000 Forintban^a

November 1859	1018	November 1860	597
December	891	December	271
Január 1860	950	Január 1861	69
Február	1077	Február	116
Március	965	Március	133
Április	909	Április	49
Május	953	Május	386
Június	636	Június	632
Július	735	Július	1205
Augusztus	898	Augusztus	1792
Szeptember	1071	Szeptember	2537
Október	1948	Október	3279

^aForrás: FA., FM., VII. Abt. (közvetlen adók), „Adóbefizetési áttekintés in genere 1861–1864” c. iratok („Steuereinzahlungsübersichten in genere 1861–1864”).

pénzügyi sikereit: néhány hónap alatt hatmillióan teljesítették adófizetési kötelezettségüket. Amennyiben ez a bevételi forrás ismét elapad, az államkincstár már októberben üres lesz. Szerinte emellett a katonai hátrányok eltörpülnek. Plener sikeresen érvelt, az intézkedés befejezése iránti kívánságot azonban katonai oldalról újból és újból előhúzták.

Mikor Degenfeld 1862. február 5-én a problémát ismét felvetette a minisztertanácsban, heves támogatásra talált Forgách magyar kancellár és Nádasdy erdélyi kancellár részéről, akik nemcsak a katonai végrehajtás befejezését követelték, hanem az adóbehajtásnak a közigazgatási hatóságok hatáskörébe való visszahelyezését, vagyis a kivételes eljárás megszüntetését.⁴³ Plener pénzügyminiszter ismét a pénzügyi sikereket említette, és úgy vélte, még nem jött el az ideje annak, hogy az adóbehajtással ismét a közigazgatási hatóságokat bízzák meg. Azonban Schmerling, Rechberg és Mécsery miniszterek is Forgách véleményéhez csatlakoztak. Olyan kompromisszumot javasoltak, hogy bár az adóbehajtással továbbra is a pénzügyi szervek foglalkozzanak, a katonai végrehajtást korlátozzák, és abban a közigazgatási hatóságok működjenek közre. Plener végül elfogadta a kompromisszumot. 1862. április 22-én, pontosan egy évvel az intézkedés megkezdése után, a minisztertanácsban még egyszer megerősítették azt, és akkor Degenfeld hadügyminiszter a csapatállomány szabadságolások révén történő csökkentését (amiben természetesen a pénzügyminiszter is erősen érdekelt volt) a katonai adóbehajtás teljes leállítására kívánta felhasználni.⁴⁴ Plener, aki így két tűz közé került, kijelentette, hogy amennyiben ezzel a katonai végrehajtás elvének feladására kényszerülnének, ő szívesebben venné a szabadságolásokról való lemondást.

Végül is egy olyan kompromisszumos formát alkalmaztak, miszerint „a katonai végrehajtás leállítására kerül sor, az elv változatlan fenntartása mellett”, ami azt jelentette, hogy az intézkedést szükség szerint bármikor fel lehetett éleszteni. A császár, aki ezen az ülésen jelen volt, azonnal ilyen értelemben határozott. A pénzügyi hatóságok általános illetékessége ezzel szemben érvényben maradt mindaddig, amíg az adóbehajtást a kiegyezés után a magyar pénzügyminisztérium átvette.

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy bár az adómeztagadási mozgalom kevésbé járult hozzá a kiegyezés elősegítéséhez, annál egyértelműbb jele volt a kiegyezés szükségességének. Plener pénzügyminiszter, meg kell hagyni, mindvégig arra törekedett, hogy politikai kiutat találjanak. Az állami pénzügyek szempontjából nézve azonban nem maradt számára más választás, mint az, hogy az állam, a közigazgatás és a hadsereg segítségével kézbe vegye az ügy tisztán pénzügyi oldalát. Ez, de ennél nem több, sikerült is. Politikai szempontból az adókérdés is provizóriumba torkollott.

Fordította: Haidegger Judit

⁴³ HHSTA., MR. II 1862. 2. 5.

⁴⁴ HHSTA., MR. I. 1862. 4. 22/I.